

Balio Sruogos laiškas Vandai Daugirdaitei-Sruogienei, 1943-07-18, iš Štuthofo - į Vilnių

Adresse

Adresse[:]

Prof. Dr. Balys Sruoga
Lager Stutthof b/Danzig
Block VIII E

Stutthof, d. 18 Juli 1943

Vanduk! Vorige Woche war für mich besonders glücklich. Am 12 Juli habe ich zwei und a. 15 - ein Paket von Dir bekommen, und a. 17 - zwei Deine Briefe (von 3 und 11 Juli). Die Briefe waren inhaltsreich - sie haben allen uns Freude gemacht. Du, armes Kind, schickst mir alle, was Du hast, und für sie mit Dalia bleibt nichts zu essen! Natürlich, ich freue mich sehr, aber konnte ich mit weniger Sachen auskommen. Lebensmitteln behalte mehr für sich! In unserem Lage sind keine Änderungen vorgekommen, - über unseren weiteren Schicksal wissen wir gar nichts. Natürlich, solche Lage sehr wirkt an die Nerven, die bei [mir] nie gut gewesen sind. Und mein Herz lässt sich fühlen. Die Sinnlosigkeit meiner Verhaftung und meines Lebens in Lager kann zur Verzweiflung führen. Was für Themen hat prof. Stegmann angenommen? Jetzt kann ich keine wissenschaftliche Arbeit leisten, sogar kann kein Buch lesen - der Kopf arbeitet nicht - bloss die Themen zu wissen wäre sehr interessant: ich kann mich nicht erinnern, welche ich vorgeschlagen habe. Dir schreibe ich jeden Sonntag, - aber Du mir sollst schreiben nicht mehr als 60 Zeilen (Länge der Zeilen ist unbestimmt), - was ist mehr als 60 Zeilen - wird abgeschnitten. Im Büro arbeite ich jetzt etwas weniger, - schon 4 Male bin im Ostsee zum Bad gewesen. Über mein inneres Leben will ich nicht schreiben, - die Briefe liest nicht Du allein. Vielleicht in dieser Woche kann unsere Schicksal entschieden schon, - es gibt einige undeutliche Merkmale, doch ähnliche Merkmale haben mich schon nicht einmal betrogen. Geistig bin ich wieder stark, zeitweilige Schwäche ist schon vorbei, ich wiege schon wieder 72 klgr., mit denen bin [ich] ins Lager angekommen. Grüße den Vater, Nachbarn, auch Emilia, - und besonders zart unsere Dalia. Ich habe keine Worte um meine Dankbarkeit Dir auszusprechen, - ha, im dem Briefe will ich nicht nötige Worte erwähnen, - Deine Sorgen werden doch einst Früchte bringen, vielleicht in der dichterischen Form. Lebe wohl, mein Vanduk, lebe wohl! Küsse dich herzlich.

Dein Baliukas [1r] // [1v] //

Adresas:

Prof. dr. Balys Sruoga
Stutthofo stovykla prie Danzigo
Blokas VIII E

Stutthof, 1943 m. liepos 18 d.

Vanduk! Praėjusi savaitė man buvo ypač sėkminga. Liepos 12 d. gavau du, liepos 15 d. – vieną siuntinį nuo Tavęs, o liepos 17 d. – du Tavo laiškus (liepos 3 ir 11 d.). Laiškai buvo turiningi – jie mus visus pradžiugino. Vargšas vaike, siunti man viską, ką turi, o jums su Dalia valgyti nieko nebelieka! Žinoma, aš labai džiaugiuosi, bet galėčiau išsiversti ir su mažiau daiktų. Pasilik daugiau maisto sau! Mūsų situacija nė kiek nepasikeitė, – apie savo tolimesnį likimą mes nieko nežinom. Be abejo, tokia padėtis labai veikia mano nervus, kurie niekada nebuvo geri. Ir mano širdis negaluoja. Mano suėmimo beprasmiškumas ir gyvenimas lageryje gali sukelti neviltį. Kokias temas priėmė prof. Stegmannas? [1] Dabar aš negaliu dirbti jokio mokslinio darbo, netgi skaityti knygos – galva neveikia – tik būtų labai įdomu žinoti temas: neprisimenu, kokias aš buvau pasiūlęs. Rašau Tau kiekvieną sekmadienį, – bet Tu man turėtum parašyti ne daugiau nei 60 eilučių (eilutės ilgis neribotas), – tolesnės eilutės nukerpamos [2]. Raštinėje dabar dirbu šiek tiek mažiau, – jau keturis kartus buvau prie Baltijos jūros maudytis. Nenoriu rašyti apie savo vidinį gyvenimą, – laiškus skaitai ne Tu viena. Galbūt jau šią savaitę išsispręs mūsų likimas, – yra keletas neaiškių ženklų, tačiau jie mane ne kartą jau apgavo. Dvasiškai aš vėl stiprus, laikinas silpnumas jau praėjo, aš vėl sveriu 72 kilogramus, tiek svėriau ir prieš patekdamas į lagerį [3]. Pasveikink tėvą, kaimynus, taip pat Emiliją, – o ypač meiliai pasveikink mūsų Dalią. Nerandu žodžių, kuriais galėčiau Tau atsidėkoti, – na, laiške jų neminėsiu, – Tavo rūpesčiai vis dėlto kada nors duos vaisių galbūt poetine forma [4]. Lik sveika, mano Vanduk, lik sveika! Bučiuoju Tave širdingai.

Tavo Baliukas [1r] // [1v] //

KOMENTARAI

[1] Kurt von Pritzwald Stegmann 1901–1962), vokiečių kalbininkas, 1941–1944 m. Rygos Reicho komisaro Rytų klausimais patarėjas, turėjo aprobuoti Vilniaus universiteto dėstytojų rengiamus mokslo darbus. Balys Sruoga tyrinėjo vokiečių literatūrą, rengė vokiečių romantizmo paskaitas. Kurso pradžioje Balys Sruoga studentams prisistatė kaip „karo metų germanistas, pavaduoj[antis], kol ateis geresnis“ (Balys Sruoga, „Vokiečių romantizmas. Paskaitos, skaitytos Kauno ir Vilniaus universitetuose“, in: *LLTI BR*, f. 1, b. 5747, l. 1r).

[2] „Nustatydavo jisai [SS feldfelis Arthur Platz], kiek laiške turi būti eilučių parašyta. Jei kelios eilutės per daug, – nukerpa, būdavo, judošius, laiško galą, ir ką tu jam! Suskaičiuoti, kiek yra eilučių, jam pakakdavo laiko, bet paskaityti tom eilutėm jam laiko nebebūdavo. Užtat jam būdavo vis tiek, kokio ilgio eilutė – penkių ar dvidešimt penkių centimetrų, tai nesvarbu, bet tiksliai tinkamas eilučių skaičius. Prirašyti buvo galima tiksliai viena lakšto pusė, bet kiek eilučių sutalpinsi – tai jau tavo reikalas – dešimt ar penkiasdešimt. Mažiausia kas jam laiške nepatiko, tuoj – blinkt – laišką į krepšį – ir po visam“ (Balys Sruoga, „Laiškai ir siuntiniai“, in: Balys Sruoga, *Dievų miškas*, (ser. *Lietuvių literatūros lobynas. XX amžius*, Nr. 3), redagavo Donata Linčiuvienė, Vilnius: Lietuvos rašytojų sąjungos leidykla, 2005, p. 280).

[3] „Neprašėjus mėnesiui nuo atvažiavimo dienos, balandįje keturi iš grupės jau buvo mirę (trys – nuo išsekimo ir ligų, vienas – užmuštas taburete). Dar keliolika laukė savo eilės paliegių-mirtininkų, vadinamųjų klipatų, komandoje. Tarp jų buvo ir B. Sruoga. Miško darbuose jis ištverė tik savaitę; paskui 39,60 temperatūra, klebetuojančia širdimi, svaigstančia galva ir sutinusiomis kojomis, per neilgą „įpilietinimo“ tarpą netekęs 29 kg svorio, kurį laiką gulėjo lagerio ligoninėje, po to vėl buvo sugrąžintas taisyti rąstų ir rauti kelmų, o po kelių dienų, kojomis galutinai atsisakius, pervestas į klipatas“ (Algis Samulionis, Balys Sruoga, Vilnius: Vaga, 1986, p. 329). Balys Sruoga, tapęs „garbės kaliniu“ – įkaitu, buvo dvasiškai ir fiziškai nukamuotas, išsekęs, gyveno pusbadžiu: „Sužinojom, kad nuo to laiko esame... įkaitai. Vadinasi, jeigu Lietuvoje kas nors nudės von Rentelną, Hingstą ar kurį nors Wulfą, gestapininkams nereikės gaudyti lietuvių sušaudymui. Štuthofe yra jų keliasdešimt, kuriuos, surinkus į dujų kamerą, be triukšmo, tyliai per keletą minučių galima išbraukti iš gyvųjų sąrašo. Nuo tol kiekvieną valandą laukėme mirties bausmės, ir dujų kameros šmėkla buvo baisesnė negu katorginiai darbai bei nuolatiniai mušimai. Be abejo, tam, kas norėjo dirbti, nieks nedraudė, tačiau dauguma darbo atsisakė. Visi buvo pusgyviai, vos laikėsi ant kojų. Ne kitaip atrodė ir Sruoga, per pirmuosius mėnesius visiškai sunykęs. Gavęs progą nedirbti, ištisomis dienomis gulėjo, norėdamas nors kiek pasilsėti ir sustiprėti. Tačiau koks tai buvo poilsis tokiam intelektualui, kaip jis? Tuo metu retai kada patekdavo į rankas laikraštis, o apie knygą nebuvo ko nė svajoti. Be to, ir toliau badavome, nes siuntiniai vos ėmė rodytis. Niekuomet nepamiršiu trumpo pasikalbėjimo su Sruoga. Parėmęs galvą, žiūri į tolį. Akių žvilgsnis beveik klaidus. – Apie ką, profesoriau, susimąstėte? Šeima? Kūryba? – paklausiau. – Nei apie šeimą, nei juo labiau apie kūrybą negalvoju. Svajoju, kaip gera būtų suvalgyti duonos kąsnį. Abu buvome alkani, ir kalba nutrūko, nes visus skambius žodžius, gražias mintis ar net genialiausias kūrybinius planus – viską buvo užgožęs žodis „duona““ (Rapolas Mackonis, „Pavasario giesmė pragaro dugne“, in: *Balys Didysis*: Atsiminimai apie Balį Sruogą, sudarė ir redagavo Reda Pabarčienė, Vilnius: Lietuvių ir literatūros ir tautosakos institutas, 1997, p. 291).

„Vacius [Kozlovskis], būdavo, kartais iš gautųjų siuntinių atrenka visokių nuotrupų ir padalina savo bloko labiausiai nusibaigusiem kaliniams. Kartą jis ir man davė porą gabalėlių džiovintos juodos duonos, – kažkodėl man jis buvo palankus. Ar ne todėl tiktai, kad nuo antausių aš nevirsdavau žemėn, – tokie dalykai jam imponuodavo. Paėmiau, žemai nusilenkdamas, tuodu sausainiuku ir traukiuosi į pašalę, – tai bent pačiuolpsiui! Išlindau iš minios, išsibrukau, gi – žiū! Nebėr mano sausainiuku, – koks galvijas man juos jau nukniaukė! Tai niekšas! Taip neišpasakytai liūdna pasidarė, kad sukniubau patvory ir žliumbiu paspringdamas. Dabar tai aš tikrai supratau, kodėl man mažam tėvas sakydavo, kad, pakeliant nukritusį duonos gabalėlį, jis būtinai reikia pabučiuoti. Velnias vis dėlto su ta duona! Bjauriausia, kad ji ir naktį ramybės neduoda. Vos sudedi akis – taip ir slenka pro šalį auksinė karieta. Auksinė karieta, šešiais žirgais pakinkyta. Karietoje sėdi tokia graži, tokia puošni ponja, dangiškais migdolais pakvipusi. Važiuoja, šypsosi sau, rankele mojuoja, atseit atsisveikina, bestija! Kažkodėl duona man vis auksinėje karietoje vaidenosi kaip graži puošni ponja, – karalienė, kad ją kur velniai! Kad nors trupučiuką duonos kur gavus! Tokios svaiginamai kvepiančios rugiais ir pečiumi. Ir dar mažutę svogūno galvelę, skersai ir įstrižai papjaustytą. Gerai, žinoma, būtų ir apvaliais rutulėliais, plonyčiais tokiais, perregimais. O jei dar prie viso būtų druskos kruopelė, – oho! – sakykite, ar daug žmogui tereikia, kad jis būtų laimingas? Ne, ne! Daugiau taip nebegalima. Arba tą prakeiktą auksinę karietą sukulsiu, arba... arba... Kas arba? Arba eisiu vogti! Pagaus, manote? Užmuš? Nagi, po velnių, tegu užmuša, – didelis čia daiktas! Ne, ne! Vis tiek! Nebegaliu... Beje, kaimynas prieš valandą išmetė pro langą į šiukšlyną pažaliavusios duonos riekę. Visą riekę, kad žinotumėt! Kažin kur ji būtų dingusi? Viešpatie, Viešpatie, – kaip aš valgyti noriu!“ (Balys Sruoga, „Lageriška mityba“, in: Balys Sruoga, *Dievų miškas*, (ser. Lietuvių literatūros lobynas. XX amžius, Nr. 3), redagavo Donata Linčiuvienė, Vilnius: Lietuvos rašytojų sąjungos leidykla, 2005, p. 277-279).

„Tie maži duonos trupiniai ir tas gabalėlis lašinių iš siuntinėlių, gaunamų retkarčiais iš Lietuvos, padėjo mums atsistoti ant kojų. Gal ir savijauta, patekus į biurus, palaikė mūsų jėgas. Padėtis pamažu gerėjo ir mums ilgainiui susidarė iliuzija, kad esame pilnai atsigavę. Bet fiziškai sunaikinimo pėdsakai pasirodė didesni, negu mes galvojome. – Pražydo kaip bijūnai! – juokėmės pradžioje. – Tokie apvalūs net laisvėje nebuvom. Iš tikro mūsų išvaizda nelauktai pagražėjo: veidai išsipūtė, skruostai nusidažė krauju ir pienu, akys pažvalėjo. Ir plaukai augo ant galvos – tos utėlių autostrados nei pėsakų nebeliko; augo jie ir ant smakro ir ant lūpų. [...] Kai įdomumas praėjo, neberekėjo nei pastabų, nei pajuokos: barzdos ir ūsai savaime dingo. Dingo ir ta gražioji išvaizda, tie pražyde veidai. Pamažu „normalėjome“, pasidarėme tokie, kokie kacete ir turėjome būti. Tada paaiškėjo atsigaušančio organizmo pokštas – pagražinti žmogų daugiau negu reikia. Šis pokštas buvo surištas su kitu – ne tik neįdomiu, bet ir skausmingu. Mus apniko niežai ar kas panašaus. Nežinojome, kaip numalšinti niežėjimą, o naktimis – kaip atsigulti. [...] Pats Starkus nežinojo, kas tai per reiškinys: laisvė medicina su tokiais susirgimais iš viso turbūt nesusiduria. Jo atneštas tepalas apramindavo, tačiau gydė mažai. Ilgainiui ir Starkus įsitikino, kad ši nauja liga yra tik praeinamas organizmo kerštas už truputį pagreitintą jo atsakymą, gal už riebalus. Organizmas keršijo dar įvairiomis formomis. Neprašėjo šašai, o prasidėjo šunvotės, abscesai. Jiems mažėjant, ėmė kojos tinti, ir tai truko dar ilgą laiką, kai kuriems net iš kaceto išėjus. [...] Gerai, kad mes negreit sulaukėme riebių siuntinėlių“ (Stasys Yla, „Kai Lozorai atsigauša“, in: Stasys Yla, *Žmonės ir žvėrys Dievų miške*, Putnam: Immaculata, 1951, p. 153-154).

„Nors maistas liko toks pat, kaip seniau, bet organizmas, atpalaiduotas nuo darbo, nuo lietaus ir šalčio, pamažu pradėjo atsigausti ir stiprėti. Kurie pasiliko dirbti įstaigose, tie gaudavo po truputį papildomo maisto ir atliekamų duonos gabalų galėjo pasidalinti su savo draugais. Kiti vėl gavo pagelbinio darbo prie maisto sandėlio, kuris buvo greta mūsų bloko. Už iškrovimą atvežtos duonos, miltų ar cukraus, gaudavo po riekelę duonos – tai ne mažas pelnas. Tačiau tas nusilpninto kūno atkurtimas organizmų kaštavo ne pigiai. Pirmiausia beveik visus užpuolė savotiška niežų liga. Kūną išberdavo mažais spuogeliais, kuriuos labai niežtėjo. Besikasant, oda prasidreksdavo ir atsirasdavo mažos žaizdelės, kurios ilgai negydavo. Laimei, dr. Starkus susukdavo visokių tepalų, kuriais reikėdavo nuolat trinti kūną. Tas pagelbėjo. Dar didesnis brudas užpuolė atkuntantį kūną – tai šunvotės. Jų gydymas buvo sunkesnis, nes vaistų pagalba išvartys iš vieno kūno dalies, jos persimesdavo į kitą. Ir kur jų nebuvo! Šunvočių retas kuris išvengė. Kam pasitaikė gauti kur riebesnį kąsnelį, ar tai iš bepradedančių rodytis siuntinių, ar iš kitų kalinių, kurie siuntinius iš namų gaudavo jau nuo seniau, tam tuojau paleisdavo vidurius. Taigi atkutmato laikotarpis buvo nemalonus, reikėjo daug ko saugotis. Bet kaip saugosies, jei esi nuolat alkanas ir gatavas praryti visą baraką. Kai tik ką gauni, apie dietą, niežus ir šunvotės užmiršti ir sudoroji tokius kiekius, koki normaliose sąlygose niekad netilptų. [...] Dar labiau maisto būklė pagerėjo, kai iš namiškių pradėjo eiti pirmieji siuntinėliai. Jie buvo, tiesa, reti, nedrąsūs ir kuklūs, nes mūsų namiškiai dar nebuvo tikri, ar jų siuntinius gausime ir nesusivokė, ką galėtų siųsti. O mums reikėjo tik duonos ir riebalų, duonos ir riebalų ir keletos cibulių... Bet mes savo laiškuose nelabai ir prašėme tų siuntinių, nes tikėjomės greitai grįžti, o iš kitos vėl pusės, daugelis gerai žinojome, kad ir namuose tų riebalų nėra per daug. Taigi žmogaus pavidalo atgavimas ėjo lėtai ir nusitęsė ilgesnį laiką, daug ilgiau, negu to pavidalo praradimas“ ([Antanas Kučinskas], A. Gervydas, „Leiskit į tėvynę“, in: ([Antanas Kučinskas], A. Gervydas, *Už spygliuotų vielų*, Chicago: Lietuvių katalikų spaudos draugija, 1950, p. 85-86).

[4] 1944 m. rugsėjo mėn. Balys Sruoga parašė svarbiausią kūrinių lageryje – trijų veiksmų lyrinę dramą „Pavasario giesmė“, skirtą dukrai – „Dalelės jaunystėlei“ (Balys Sruoga, „Pavasariška giesmė“, [1944], rankraštis, in: *LLTI BR*, f. 1, b. 5776, l. 1–70r; Balys Sruoga, „Pavasario giesmė“, 1945, mašinraštis, in: *LLTI BR*, f. 1, b. 5722, l. 1–88 r). Balys Sruoga dramą „Pavasario giesmė“ savo kūrybos kontekste laikė ypatinga, novatoriška: „Diese Sachen, besonders Tragödie, wird etwas ganz neues in meiner Dichtung, – sie ist bestimmt um Daliukas Jugend zu verewigen. Du wirst da finden etwas nahes für Dich“ [„Tie dalykai, ypač tragedija, bus šis tas visai nauja mano kūryboje, – ji skirta Daliuko jaunystei įamžinti. Tu rasi ten šį tą artimo sau]“ (Balio Sruogos laiškas Vandai Daugirdaitei-Sruogienei, iš Štuthofo – į Būgius, 1944-09-24, in: *LLTI BR*, f. 53, b. 1303, nr. 52, l. 1r). „Tai kūrinys, kuriuo rašytojas realizavo savąją ateities teatro ir dramaturgijos viziją“ (Algis Samulionis, „Paiškinimai“, in: Balys Sruoga, *Raštai, t. 3: Dramos*, parengė Algis Samulionis, redagavo Donata Linčiuvienė, Vilnius: Alma littera, Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 1997, p. 718).